

Отримано: 14 листопада 2022 р.

Прорецензовано: 16 листопада 2022 р.

Прийнято до друку: 23 листопада 2022 р.

e-mail: aspirants@mail.msu.edu.ua

DOI: 10.25264/2311-5149-2022-27(55)-29-34

Черничко Т. В., Грицько В. В., Мигович А. О. Сучасні тенденції, роль та перспективи розвитку підприємств малого бізнесу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, грудень 2022. № 27(55). С. 29–34.

УДК: 338.246.025.2

JEL-класифікація: G-210, L-26

ORCID-ідентифікатор: <http://orcid.org/0000-0002-0498-9130>

Черничко Тетяна Володимирівна,

доктор економічних наук, завідувач кафедри економіки та фінансів

Мукачівського державного університету

Грицько Вікторія Василівна,

доктор філософії, викладач ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж

Мукачівського державного університету»

Мигович Анжеліка Олегівна,

здобувач освітнього ступеня магістра Мукачівського державного університету

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, РОЛЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ

У статті проаналізовано інструменти підтримки розвитку підприємств малого бізнесу в умовах війни. Зазначено, що поряд з проблемами, які були традиційними та зрозумілими, у підприємств малого бізнесу України виникли нові загрози, викликані військовою агресією, активізацією бойових дій та введенням воєнного стану. Зроблено висновок, що основними чинниками, які сприяють розвитку підприємств малого бізнесу у розглянутих країнах, є фінансова, податкова та кредитна підтримка; залучення підприємств малого бізнесу до виконання державних замовлень; підтримка експортної діяльності; кадрова підтримка.

Ключові слова: малий бізнес, розвиток підприємств малого бізнесу, регіон.

Tetiana Chernychko,

Doctor of Economics, Head of the Department of Economics and Finance, Mukachevo State University

Victoria Hrytsko,

PhD, teacher, separate structural unit «Humanities and Pedagogical Vocational College of Mukachevo State University»

Angelika Myhovych,

student of the second (master's) level of higher education, Mukachevo State University

CURRENT TRENDS, THE ROLE AND PERSPECTIVES OF THE SMALL BUSINESS ENTERPRISES DEVELOPMENT

The article analyzes the tools for supporting the development of small business enterprises in wartime conditions. It has been determined that small entrepreneurship (small business) is a type of entrepreneurial activity, based on the adoption of innovative decisions regarding the rational use of available resource potential, characterized by freedom of choice of methods and forms of management and carried out with the aim of maximizing profit. It has been noted that along with the problems that were traditional and understandable, small business enterprises of Ukraine faced new threats caused by military aggression, the intensification of hostilities and the introduction of martial law – the loss and damage of the main property, the need to move it to calmer regions, the destruction of established logistic business connections, loss of traditional sales markets, reduction of financial resources due to hryvnia devaluation and human resources due to mobilization, blocking of bank accounts. The purpose of the research is to determine effective tools capable of ensuring support for the development of small business enterprises in wartime. It has been determined that it is necessary to promote the development of small business at the state level in Ukraine in order to build a high-tech business sector and increase its competitiveness on the global market. The main directions should be the stimulation of innovative activity of small business enterprises, the formation of a favorable innovation and investment climate and regulatory and legal environment. Today, unconventional measures, new legislative acts, special new organizational structures are needed in Ukraine, which should focus attention on the existing problems of the legal use of competition legislation in relation to the development of small business enterprises in wartime conditions. It has been concluded that the main factors contributing to the development of small business enterprises in the considered countries are: financial, credit and investment support; tax support; involvement of small business enterprises in the execution of government orders; support of export activities; personnel support. It has been substantiated that the most common instrument of state support for the development of small business enterprises in almost all countries is the provision of state guarantees for loans to small business enterprises.

Keywords: small business, development of small business enterprises, region.

Постановка проблеми. Протягом періоду з 24 лютого 2022 р. більшість українських підприємств малого бізнесу опинилися у досить складній ситуації. Поряд з проблемами, які були традиційними та зрозумілими, виникли нові загрози, викликані військовою агресією, активізацією бойових дій та введенням воєнного стану. Втрата та пошкодження основного майна, необхідність його переміщення у більш спокійні регіони, руйнування усталених логістичних бізнес-зв'язків, втрата традиційних ринків збуту, зменшення обсягів фінансових ресурсів внаслідок девальвації гривні та людських ресурсів внаслідок мобілізації, блокування банківських рахунків – це далеко не весь перелік неочікуваних проблем, для вирішення яких відсутні розроблені алгоритми управлінських дій.

З огляду на зазначене постає питання підтримки суб'єктів цього сектору та розробки ефективних та дієвих інструментів підтримки розвитку підприємств малого бізнесу в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню необхідності підтримки та стимулювання розвитку підприємств малого бізнесу приділяється значна увага в українській науковій літературі. Зокрема, проблематиці розвитку малого бізнесу приділяється увага у працях Т. Білик, В. Дикань, Ю. Ольвінської, О. Пукало, Г. Рекун, В. Родченко, Т. Уманець, О. Шраменко та інших.

Мета і завдання дослідження: визначити дієві інструменти забезпечення підтримки розвитку підприємств малого бізнесу у воєнний час.

Виклад основного матеріалу. Підприємства малого бізнесу формують важливу частину європейської та світової економіки. За даними Євростата [1] частка підприємств малого бізнесу у загальній сукупності підприємств Євросоюзу становила 98,9 %, кількість працівників сектору становила 50 % від загального обсягу, а створена додана вартість – 37,3 % (рис. 1).

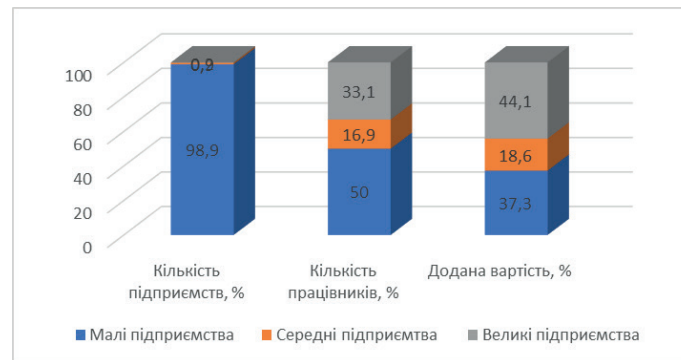

Рис. 1. Основні показники розвитку підприємств Європейського Союзу, 2020 р.

Джерело: [1].

Найбільша кількість малих підприємств у Німеччині – 363 тис. од., Італії – 172 тис. од. та Іспанії – 131 тис. од. (рис. 2).

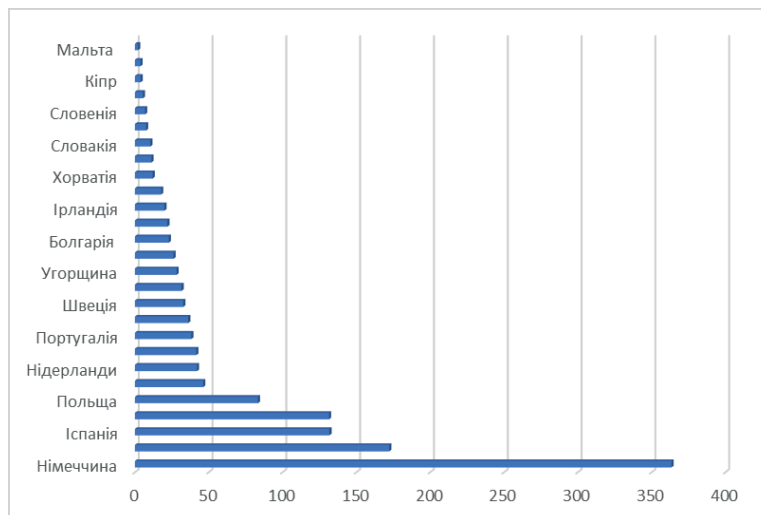

Рис. 2. Кількість малих підприємств (10–49 працівників) у нефінансовій економіці Європейського Союзу (ЄС-27) у 2022 р., за країнами

Джерело: [2].

Для Європейського Союзу в цілому у секторі малого бізнесу зайняті приблизно 84,6 млн людей, а загальна додана вартість складає 3,9 трлн євро. Серед мікро- та малих підприємств більшість належить до сектору оптової та роздрібною торгівлі [1].

У США малі підприємства відіграють значну роль і життєво важливі для економічного розвитку та створення робочих місць. Зміцнення економіки Сполучених Штатів за останні роки створило багато можливостей для підприємців, оскільки кількість малих підприємств у США зростає. У 2022 р. кількість малих підприємств у США досягла 33,2 млн, що становить майже всі (99,9 %) підприємства США [3].

Збільшення кількості малих підприємств у США у 2022 р. свідчить про стійке зростання, оскільки воно відзначає зростання на 2,2 % порівняно з попереднім роком і загальне зростання на 12,2 % з 2017 р. по 2022 р. (рис. 3).

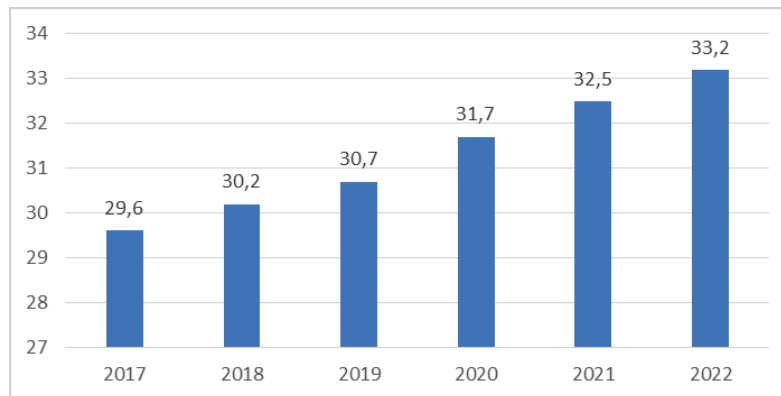

Рис. 3. Динаміка кількості підприємств малого бізнесу в США 2017–2022 рр., млн

Джерело: [3].

Хоча більшість малих підприємств наймають менше 100 співробітників, вони відповідальні за мільйони нових робочих місць, створених за останні кілька років. Насправді в США зараз працює 61,7 млн працівників малого бізнесу, що становить приблизно половину (46,4 %) робочої сили США.

За даними U.S. Small business Administration [4], починаючи з 1995 р., на малий бізнес припадає 62 % чистого створення нових робочих місць. У 2000–2019 рр. малий бізнес створив близько двох третин чистих нових робочих місць. Волатильність, викликана рецесією 2020 р., змінила довгострокові тенденції. У малому бізнесі зайнято 46,8 % працівників приватного сектору.

Крім того, як зазначено в «Профіль малого бізнесу 2020» SBA [4]: малі підприємства створили 1,6 млн чистих нових робочих місць у 2019 р., а фірми, на яких працює менше 20 працівників, створили 1,1 млн чистих нових робочих місць. Малі підприємства становлять близько 96 % компаній-роботодавців у галузях промисловості з високим рівнем патентування, цей відсоток залишався постійним з 2007 р. по 2019 р. Проте за той самий період часу частка малих підприємств у зайнятості, заробітній платі та надходженнях зросла. Це зростання було особливо помітним у компаніях, які виробляли комп'ютери та периферійне обладнання, комунікаційне обладнання або напівпровідники та інші електронні компоненти.

Розвиток малого бізнесу та створення для цього певних передумов формує основу регіональної промислової політики в таких країнах, як Японія, Італія, Франція, Великобританія, США.

Для економіки Японії характерним є чисельне переважає підприємств малого бізнесу практично у всіх галузях економіки. За обсягами реалізованої продукції їх частка становить 55–60 % у промисловості.

Основними чинниками, які сприяють розвитку підприємств малого бізнесу у розглянутих країнах, є фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка; податкова підтримка; залучення підприємств малого бізнесу до системи державних замовлень та державних заказів; підтримка експортно-імпоротної діяльності; кадрова підтримка.

Для України питання становлення та забезпечення розвитку підприємств малого бізнесу стає все більш актуальним, зважаючи на те, що саме малий бізнес є одним з елементів формування самозайнятості населення, забезпечує вирішення питань соціального спрямування, є максимально гнучким та адаптованим до умов мінливого зовнішнього та внутрішнього середовища. Його розвиток є чинником підвищення рівня зайнятості населення та сприяє зростанню добробуту та якості життя.

В Україні станом на 2021 р. діяло 1937827 підприємств малого бізнесу, що становить 99,1 % від загального обсягу підприємств. Отже, підприємства малого бізнесу відіграють вагомий роль в економіці країни [5]. Проаналізуємо основні показники діяльності підприємств малого бізнесу в Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники діяльності підприємств малого бізнесу, 2015–2020 рр.

Роки	Кількість зайнятих працівників		Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг)		Додана вартість за витратами виробництва	
	осіб	у % до загальної кількості зайнятих працівників відповідного виду діяльності	тис. грн	у % до загального обсягу виробництва відповідного виду діяльності	тис. грн	у % до загальної доданої вартості за витратами виробництва відповідного виду діяльності
2015	1576436	26,8	516983328,9	16,1	206176700,6	15,5
2016	1591693	27,4	690054854,2	17,8	284139020,0	16,7
2017	1658941	28,5	875963433,2	18,0	389209911,8	18,6
2018	1640997	27,5	1045156211,1	18,6	458508667,9	19,9
2019	1746574	27,3	1309324888,0	20,8	569026357,8	20,7
2020	1703047	26,8	1557095557,5	23,9	806176825,0	28,0

Джерело: [6–8].

Протягом аналізованого періоду кількість зайнятих працівників на підприємствах малого бізнесу знаходиться на рівні 26,8–27,5 % до загальної кількості зайнятих працівників відповідного виду діяльності. Отже, практично третина загальної кількості зайнятих працівників працює на підприємствах малого бізнесу. Найбільший обсяг виробленої продукції підприємствами малого бізнесу припадає на оптову та роздрібну торгівлю (60,2 %), переробну промисловість (11,8 %), інформацію та телекомунікації (9,9 %), транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (7,5 %). Додана вартість за витратами виробництва зростає з 15,5 % у 2015 р. до 28 % у 2020 р. Зростання наведеного показника засвідчує зростання ефективності діяльності підприємств цього сектору економіки України.

Тенденції та перспективи розвитку підприємств малого бізнесу до початку повномасштабного воєнного вторгнення з боку росії були досить оптимістичними. Протягом останнього періоду практично $\frac{3}{4}$ від усіх зайнятих (4,8 млн українців) працівників припадало саме на малий бізнес, а лише $\frac{1}{4}$ (або 1,6 млн українців) працювали на великих підприємствах.

З метою оцінювання негативного впливу військових дій та окупації територій України на розвиток малого бізнесу територію країни можна умовно розподілити на такі групи: «регіони ведення бойових дій», «прифронтові регіони», «опорні регіони» та «безпечні регіони» [9].

Рис. 4. Групування регіонів України за принципом долучення до бойових дій

Джерело: [9].

Ситуація щодо впливу війни на розвиток малого бізнесу також відрізняється залежно від галузі. Найбільш критичною є ситуація у регіонах ведення бойових дій та прифронтових регіонах, у яких втрати малого бізнесу складають 40–45% для сільського господарства та видобувної промисловості, 35 % – для промислового виробництва та 37–40 % – для сфери послуг. Однією з причин такого катастрофічного падіння є зменшення попиту на продукцію малого бізнесу внаслідок скорочення населення на цих територіях; руйнування або знищення основних засобів; відтік робочої сили та скорочення пропозиції висококваліфікованих спеціалістів; неможливість ведення економічної діяльності внаслідок руйнування ланцюгів поставок компонентів, зростання вартості експорту тощо.

За результатами п'ятого опитування керівників підприємств «Український бізнес під час війни» [10] зберігають і/або відновлюють економічну діяльність лише ті галузі, які пов'язані з забезпеченням базових

споживчих потреб населення – підприємства харчової промисловості – 62 % та легкої промисловості – 62 %.

Мікробізнес продовжує найбільше відчувати негативний вплив війни на виробництво. Зокрема, серед мікропідприємств у вересні не працювали 9 % бізнесів (16 % у серпні). Мікропідприємства залишаються більш чутливими до змін ділового середовища. Водночас, серед великих підприємств відсутні респонденти, які взагалі не працюють. Серед малих підприємств відповідний показник становить 2 %, а середніх – 1 %.

Таким чином, результати опитування підтверджують, що розмір підприємства впливає на його спроможність зберігати та відновлювати виробництво в умовах війни. Серед великих підприємств найбільша частка підприємств, які тримають виробництво на рівні 100 і більше відсотків, 12 % у вересні (10 % у серпні). Водночас відповідний показник 9 % для середніх (9 % у серпні) та лише 2 % для мікропідприємств (теж 2 % у серпні) (рис. 5).

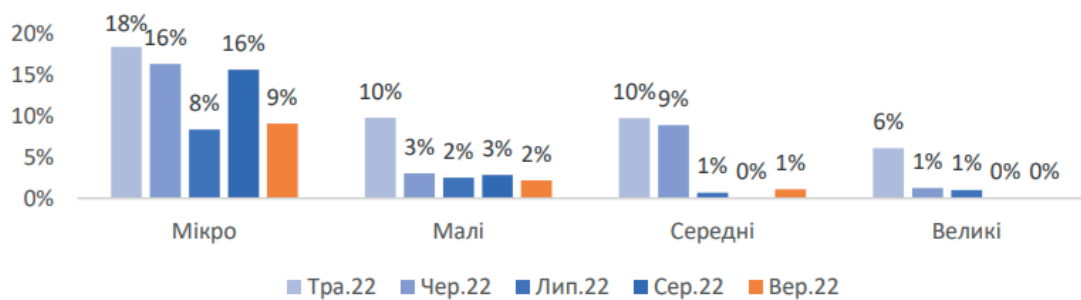

Рис. 5. Частка підприємств, які припинили діяльність порівняно з довоєнним періодом (за розміром підприємств, %)

Джерело: [10].

Таким чином, невеликі суб'єкти господарювання продовжують найбільше відчувати вплив війни.

У більшості країн Європи основною метою підтримки розвитку підприємств малого бізнесу є не пряме субсидювання, а створення сприятливих умов для забезпечення їх комфортного функціонування та спрощення доступу до позикових ресурсів (переважно за допомогою реалізації гарантійних програм). У країнах з найбільш розвиненим сегментом підприємств малого бізнесу регулятивні практики зводяться до мінімуму: спрощується система регулювання розвитку підприємств малого бізнесу і переглядаються норми, що пред'являються до підприємств малого бізнесу, як у виробничому секторі, так і в сфері обігу (Великобританія). При цьому податкова політика щодо малого бізнесу відрізняється особливою лояльністю.

В якості спеціальних заходів підтримки розвитку підприємств малого бізнесу використовуються цільові кредити з пільговими умовами. Наприклад, на розвиток інновацій або стартапів (Південна Корея, США). У ряді країн також існують державні кредити експортно-орієнтованих підприємств (Великобританія, Південна Корея).

Для української економіки саме варіант державного сприяння розвитку кредитних відносин між бізнесом та комерційними банками є особливо вагомим. Одним з варіантів такого сприяння є прийняття рішення Уряду країни про внесення змін до Державної програми «Доступні кредити 5–9%», зокрема [11]:

1. Збільшення максимальної суми кредиту з 50 до 60 млн грн.
2. Суттєве зменшення процентних ставок: 0 % річних протягом періоду воєнного стану та одного місяця після його припинення; 5 % річних після завершення вказаного вище періоду і до кінця строку кредиту.
3. Розширено цілі кредитування: отримання інвестиційного кредиту на придбання основних засобів та кредиту на поповнення обігових коштів.
4. Змінено строки кредитування: інвестиційні кредити – 5 років; кредити на поповнення обігових коштів – 3 роки.
5. Розмір кредитної гарантії – 50 % від суми кредиту суб'єкта мікро-, малого та середнього підприємства (крім суб'єктів великого підприємництва).

Основною метою розширення Державної програми «Доступні кредити 5–9%» є активізація кредитної діяльності підприємств малого бізнесу, підтримка їх фінансового стану, створення стимулів для відновлення й модернізації господарської діяльності підприємств малого бізнесу, їх адаптація до нових умов.

Висновки. Основними чинниками, які сприяють розвитку підприємств малого бізнесу у розглянутих країнах, є фінансова, податкова та кредитна підтримка; залучення підприємств малого бізнесу до виконання державних замовлень; підтримка експортної діяльності; кадрова підтримка. Серед основних потреб, з якими зіштовхнулися підприємства малого бізнесу у воєнний період, можна виділити: збільшення продажу продукції та послуг; нестача коштів на оплати праці співробітників; дефіцит грошей на закупівлю обладнання; потреба у грошах на сировину та матеріали; необхідність знайти кошти на волонтерську діяльність.

Література:

1. Annual enterprise statistics by size class for special aggregates of activities. Eurostat. <<https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>>. (2022, листопад, 18). [In English].
2. Number of small-sized enterprises (10-49 employees) in the non-financial business economy of the European Union (EU27) in 2022, by country. Statista. <<https://www.statista.com/statistics/558443/small-businesses-in-europe-by-country/#statisticContainer>>. (2022, листопад, 18). [In English].
3. How many small businesses are there in the US in 2022? <<https://www.oberlo.com/statistics/number-of-small-business-in-the-us>>. (2022, листопад, 18). [In English].
4. Frequently Asked Questions. Office of Advocacy U.S. Small Business Administration. <<https://cdn.advocacy.sba.gov/wp-content/uploads/2021/12/06095731/Small-Business-FAQ-Revised-December-2021.pdf>>. (2022, листопад, 18). [In English].
5. Кількість діючих суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємства за видами економічної діяльності у 2010–2021 роках. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/fin/kp_ed/kp_ed_u/arh_kzp_ed_u.htm (дата звернення: 18.11.2022).
Kilkist diiuchykh subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2010-2021 rokakh. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [The number of operating subjects of large, medium, small and micro enterprises by types of economic activity in 2010-2021]. <https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/fin/kp_ed/kp_ed_u/arh_kzp_ed_u.htm>. (2022 November 18). [in Ukrainian].
6. Кількість зайнятих працівників на підприємствах за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2010–2021 роках. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення: 18.11.2022).
Kilkist zainyatykh pratsivnykiv na pidpriemstvakh za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpriemstva u 2010-2021 rokakh. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [The number of employed workers at enterprises by type of economic activity with a breakdown into large, medium, small and micro enterprises in 2010-2021]. <https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm>. (2022 November 18). [in Ukrainian].
7. Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2012–2020 роках. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення: 18.11.2022).
Obsiah vyroblenoi produktsii (tovariv, posluh) pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpriemstva u 2012-2020 rokakh. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [The volume of production (goods, services) of enterprises by type of economic activity with a breakdown into large, medium, small and micro enterprises in 2012-2020]. <https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm>. (2022 November 18). [in Ukrainian].
8. Додана вартість за витратами виробництва підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2012–2020 роках. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення: 18.11.2022).
Dodana vartist za vytratamy vyrobnytstva pidpriemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpriemstva u 2012-2020 rokakh. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [Added value based on production costs of enterprises by type of economic activity with distribution into large, medium, small and micro enterprises in 2012-2020]. <https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm>. (2022 November 18). [in Ukrainian].
9. Як війна вплинула на малий та середній бізнес у різних регіонах України? *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/29/690937/> (дата звернення: 18.11.2022).
Iak viina vplynula na maliy ta serednii biznes u riznykh rehionakh Ukrainy? *Ekonomichna pravda*. [How did the war affect small and medium-sized businesses in different regions of Ukraine?]. <<https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/29/690937/>>. (2022 November 18). [in Ukrainian].
10. Український бізнес під час війни. ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій». URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2022/TFD/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_%E2%84%965_%D1%83%D0%BA%D1%80.pdf (дата звернення: 18.11.2022).
Ukrainskyi biznes pid chas viiny. HO «Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii». [Ukrainian business during the war]. <http://www.ier.com.ua/files/Projects/2022/TFD/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_%E2%84%965_%D1%83%D0%BA%D1%80.pdf>. (2022 November 18). [in Ukrainian].
11. Підтримка бізнесу в умовах війни. URL: <https://business.diia.gov.ua/wartime> (дата звернення: 18.11.2022).
Pidtrymka biznesu v umovakh viiny. [Business support in wartime conditions]. <<https://business.diia.gov.ua/wartime>>. (2022 November 18). [in Ukrainian].